

en toch is het juist — weer leven uit dat oude verleden om onze toekomst te verzekeren". Want nog altijd is het waar gebleken in de historie:

Wat verschijne
 Wat verdwijne
 't Hangt niet aan een los geval.
 In 't voorleden
 Ligt het heden,
 In het *nu* wat worden zal.

En het is allerminst toevallig, dat deze regels voorkomen in hetzelfde gedicht van Bilderdijk, dat aan het slot de profetie bevat van Hollands wederopbloei,

De historie stelt ons een *taak*, want zij is het werk van *menschen*. Maar tevens biedt zij *troost*, want uiteindelijk is zij het werk *Gods*.

Wanneer wij alleen maar letten op dat eerste, wordt het ons bang te moede. Wat zullen *wij* beginnen in een wereld, die daverf van het geweld? Is wel *ooit* het verschiets *zoo donker* geweest? Als het van *onze* activiteit afhangt, kunnen wij evengoed stil blijven zitten bij het weinige gereedschap, dat ons nog rest. Maar Goddank, het verloop der historie hangt *niet* af van onzen arbeid. God wil ons *gebruiken*, maar nooit heeft Hij ons *noodig*. De geschiedenis leert, welk een ontzaggenlijke invloed er kan uitgaan van één mensch, hetzij ten goede, hetzij ten kwade. Maar zij leert óók, dat de grooten der aarde zijn als was in de handen van den Heer der historie. *Zijn* werk staat nooit stil, al zouden Zijn arbeiders, zelfs die met tien talenten, worden uitgeschakeld, tijdelijk of voorgoed.

Wanneer wij zoo de geschiedenis zien, komt er perspectief in de schijnbare verwarring. Het eene geslacht gaat en het andere geslacht komt. Rusteloos ijvert de mensch en beraamt hij zijn plannen in een wereld, die brandt en bloedt aan alle zijden. Volken en rijken verrijzen en vergaan. Maar te midden van dit alles vinden wij rust in de zekerheid van het geloof, dat het lot van ons leven en van de menschheid vast ligt in de handen van onzen hemelschen Vader. Want wat is het resultaat van *alle* menschenwerk, zelfs als het schade wil toebrengen aan het werk Gods? De Schrift maakt het ons ondubbelzinnig bekend. Het eenige wat 't kan bereiken is: „te doen al wat Uwe hand en Uw raad tevoren bepaald had, dat geschieden zou.”

Vervolgens hield Ds T. Ferwerda van Amsterdam een rede over *School en leven*.